

Z deníku spisovatelky Radky Denemarkové – 5. část

Konec listopadu neznamena letos pro Radku Denemarkovou pouze příchod vánočně laděného prosince, ale zároveň také konec měsíčního stipendijního pobytu ve Villa Clementine ve Wiesbaden. Jak spisovatelka vnímá celý průběh pobytu, jak vlastně vypadá ona Debora? Odpověď na tyto otázky a samozřejmě ukázkou z knihy „Smrt, nemusíš se báti“ najdete v posledním dílu deníku Radky Denemarkové.

S DEBOROU ZA ZÁDY V

RADKA DENEMARKOVÁ

Člověk vystoupá do hor, balast nechá v údolí. Ale nastává čas se do údolí vrátit. Jako by tohoto roku všechno shořelo. Myslela jsem si, že je konec. A zatím mi byla dána obrovská šance. Začít od úplného začátku. Měsíc sama. Kdybych tu sama neseděla, slova by nepřicházela. Vnitřní svět tu ožívá a nikdo ho netrhá na cucky. Všechno bych zdolala, jsem k nezastavení. Náměty se hrnou, přemýšlím, jaké postavy jim přidělím. Než nastane opět práce, ze které jsem vychylována povykem Prahy, dotíráním mých ostatních rolí. Vracet se tak do svého světa. A o tom okolním nic netužit. Proč jako spisovatelka nesnesu, když někdo kritizuje mé postavy. Jsou pro mě živými bytostmi. Stačí zavolat a vyběhnou ven, mezi stránkami proklouznou, odlepi se z řádků. Jako by mi ti, kdo ostří pero, poplivali můj svět, můj život. Herečka Hana Maciuchová v dramatu o Johannu Wolfgangu Goethovi viděla, že diváci nereagují. Tak přidala. Jiří Adamíra jí tehdy řekl: "To nikdy nedělej. Neobsluhuj." Což se dá vztáhnout i na mé psaní. Nikdy čtenářům nedovysvětlovat, neobsluhovat. Jsem bolest. Nejsem lékař. Nechci být slavná, chci být dobrá. Mrholí a čas plyne. Své postavy zachumlávám do slov jako do vaty. Aby ten transport do světa přežily. Samy přestávají mít smysl pro realitu, nebo ne pro realitu, ale pro její proporce. Miluju češtinu. Šťavnatý, opulentní jazyk. Hostina pro šlechtice, když kolem řadí hladomor. Proti češtině je angličtina ohlodaná kost. Zůstanu vlkem samotářem. To jediné mi dává svobodu. Psát a pracovat. A nic za to nechtít. Nic. Žádnou odměnu. Každou knihu člověk čte a vnímá v každém věku jinak. Jak se čtení mění se zkušenostmi a psychickým nastavením... Když člověk knihu nepřečte v určitém, správném věku, navždy ji mine. Proto jsou vědy o literatuře lež. Nesměli by je vymýšlet lidé... Typická věta mého stylu: "Odhrnu z čela pramen vlasů. Z čela, za nímž ťukají kovadlinky bolavého neklidu." A příznačný citát pro mou práci. Z *Peněz od Hitlera*. "Ottla mě pohupovala v náručí, říkala, že jsem její bezbranné ptáče. Které se v řídkých chvílích, nečekaně a vlezle, promění v krvelačného dravce. Co klove do všeho živého kolem, trhá a rve krvavé fláky masa. A nejvíc ze sebe samé." Beru mohutnou štětku a přetřu realitu hustým nátěrem. V době, kdy jsem dokončovala *Peníze od Hitlera*, byla jsem tak zmožená, že už jsem se podepisovala Gita Lauschmannová. Když byly dceři Esterce tři roky, vzala knihu *Sám sobě nepřítelem*, kterou jsem vydala. "To jsi napsala ty?" - "No." - "Ty jsi moje maminka." A objala mě. Zaskočilo mě to tak, že jsem musela odejít před chalupu, zadívat se do hvězd a sáhnout na chladivý sníh. Říká se tomu pohnutí.

Debora Bernhardtová

© Ramune Pigagaite

Poslední dny v domě, který umí obejmout. Villa Clementine. Ve své kůži. A má tři přátelé. Ulrike Krickauová, Marianne Strasserová, Hartmut Holzapfel. Dobří lidé ještě žijí. Nejsou to lidé, jsou to svérázní andělé. Sílu budu čerpat z těchto dní. Na minutu přesně v pravidelných intervalech vychází na balkon protějšího domu Deutsche Bank zrzavý muž. Aby si zakouřil. Na otočku jsem se ocitla v Praze, čtení v Řetězové ulici, moderátor "slovenský král" Martin Hudymač rozebírá biblické motivy mých knih, čočka, jablko, had... Všichni mluví jen o vrchní vrstvě, převyprávěném příběhu. Ten je ze železa, do spodních vrstev dosáhnou nemnozí. Ale budou odměněni. Ve Wiesbadenu se koná každý rok filmový festival „exground filmfest“, letos od 16. do 25. listopadu, některé celovečerní filmy jsem letos viděla v Karlových Varech, tady soutěž krátkého filmu, fascinuje mě fenomén kontrastu západní versus východní: okamžitě je poznat, z které části Německa film pochází. V *Rauskommen!* se mladý, "napravený" neonacista z východu snaží zbavit vytetovaného hákového kříže na zádech. Ve filmu *Der Aufreisser* touží macho a zazobaný požitkář Olli po nezávazném sexu, ale nějak se to zvrtně... 29. listopadu proběhlo moje čtení ve Frankfurtu nad Mohanem, Hessisches Literaturforum im Mousonturm. Moderátor Harry Oberlander. Šťastný večer. Přišli za Gitou Lauschmannovou. A Lucie Černohousová, ta magnetizující, nadaná černoobláska, na závěr plnému sálu představí Pražský literární dům německy píšících autorů. O pauze pro mě nachystáno tolik barevných příběhů česky mluvících čtenářů: žijí v Německu, zástupci všech generací, podporují českou kulturu. Co zbývá. Loučit se s prodavačkou u Feickerta, se svým knihkupcem na Wilhelmstrasse, s fotografkou Ramune Pigagaite. Dá mi fotografii Debory, kterou dlužím očím, které čtou tyto řádky. Páteční večer, na definitivní rozloučenou. Tigerpalast Varieté Theater, mezinárodní revue, o kterou se stará Johnny Klinke, milovník Franze Kafky. Divné to není, Kafka do varieté chodil rád, také východisko. Bluesová zpěvačka se jmenuje Faulkner, opravdu. Johnny Klinke špičkové účinkující uvede, pozdraví i hosty z Prahy... Jen díky Hartmutu Holzapfelovi, bývalému ministru kultury spolkové vlády. Natáčejí tu o něm dokument. Je to on, kdo má rád Prahu. Je to on, kdo má rád literaturu. Kterou skutečně čte. Je to on, kdo mi nachystal vstupenky do divadel i muzeí. Nenápadný a cílevědomý, kultivovaný. Kouzelný dědeček, co jednou vstoupí jako postava do fiktivního příběhu... Je pěkné moci se uchýlit ke slovům, která nestárnou. Takto 6. dubna 1959 zklidňuje Jiří Voskovec Jana Wericha, který se utápí v depresích z lidí. Z lidí, kteří jsou necitliví, neschopní, neprofesionální a je jich – jako v každé době – většina. Zklidňuje ho. Srovnáním s komáry. "Jak vás tak štípou, jen je klidně, pomalu stírejte. Just brush them off, gently, slowly. Zní to na první pohled hrozně křestansky a odevzdaně. Ale to bys koukal, jak za chvíli to pomůže. Štípou tě přesně stejně, jako když je zuřivě mlátíš, ale nějak ti to přestane vadit – a zůstaneš klidnej a důstojnej. – Tudiž, Jeníku, stírej je klidně a elegantně, a moudře, netluč. Neutlučeš – je jich příliš mnoho, a jen bys tloukl sebe." Jít svou cestou. A nedat na bzučení komárů. Stírat je klidně a důstojně kráčet dál. Ano, je to tak. Dokud člověk neztratil schopnost čekat na štěstí, je šťastný.

Ukázka z knihy „Smrt, nebudeš se báti“:

PETR LÉBL: V horším případě to vypadalo, že si v divadle drží duševně nemocného člověka, v lepším, že jde o propadák.

Věty klasiků rozpitval do drobných nápadů. Jako by od jejich celkového smyslu a podtextů záměrně odváděl pozornost. Rozsekával dialogy mezi postavami, ve všech inscenacích rozrážel nejen repliky; klín vrážel mezi jednotlivé věty, slova. Jako by mezi postavy vstupoval, přebíhal mezi nimi, zahrazoval každou svým tělem, rozmlouval jim jejich jednání. Nestrpěl jejich vzájemnou citovou blízkost, okamžitě vkládal a vršil rekvizity, kouzlil se světlem, barvami a nesmyslnými pohybovými akcemi, jen aby rozrušil celek a naboural riskantní kontakt "bližních" na jevišti; odváděl pozornost k blbinkám, ať už se vznášely

nad hlavami nebo sloužily k tomu, aby na nich byly přivezeny postavy... Je příznačné, že Lébl nikdy nenechal jeviště zcela holé. Nikdy na něm nezůstal obnažený člověk. Léblovy postavy prostorem inscenace jemně proplovávají jako za stěnou podmořského akvária; neslyší se navzájem, nevedou dialogy, promlouvají k sobě jakousi samomluvou, naporují těla před divákem, ale k sobě navzájem se neobracejí a pokud ano, nedívají se zpřímá do očí, utíkají rybíma leklýma očima.

To měl rád. Ukazovat postavy jako nemohoucí, odcizené, na které padá stín a těžká deka. Aby se neudusili, smějí se vlastnímu vykojení. Nebo je přinutí uklouznout na slupce od banánu. Nakonec mu vyhovoval Čechov se svou bolestnou nudou a prázdnotou. Už z Hada, té jemné novely plné odstíněných živoucích lidí, během úprav vyždímal skupinku unavených vyprahlých nemotorů. Náznak dramatičnosti vnější i vnitřní jako by záměrně ubil. A překryl groteskní, znehybující únavou. V novele měla Dorina na výběr.

V Léblově výkladu ne. Protože nesnesitelnost života s maloměšťáky je od počátku natolik vyšroubovaná, že odejít musí.

Obrátit se k davu v hledišti. V kostýmu. To je méně nebezpečné než stát tváří v tvář sám za sebe a o samotě jinému jedinci. Natož se dívat do očí sám sobě, v zrcadle. Pokud nechal herce v roli obrátit se na konkrétního jedince s konkrétní replikou, nastával jediný druh reakce: hysterie nebo absurdní znevážení. Zakuklená paralela Léblova osobního života. Panika z intimity. Čím dále od sebe, tím lépe. Předstírat blízkost, zároveň ostatní

od sebe obezřetně odhrnovat. Jakmile se v jeho způsobu myšlení někdo ponímal příliš těsně a hluboko, musel být odstraněn a nahrazen někým dalším. Před nímž bylo možno cokoliv předstírat od bodu A, vystavět vysněné smyšlenky o sobě samém. Zbavoval se definitivně. Nebylo to proto, že by se ostatní provinili. Bylo to proto, že žili v jeho přílišné blízkosti. Na tu byl citlivý. O svůj zvalchovaný svět se dělit nehodlal. Vyšlo by najevo,

nakolik je bažinatý, vykojený. Jeden z mála, který spolupracoval na všech Léblovcích inscenacích v Doprapu, byl osvětlovač Václav Kot. Který si vystačil se šesti vstupy na osvětlovacím pultu a "panečku, jaké to bylo svícení!(...) Když o tom tak přemýšlím, Václav spolupracoval na všech mých inscenacích v Dopravních, /kolik se tam jenom vystřídalo lidí/, ale on byl u všech představení. Takových lidí v životě nepotkám mnoho, a ani nechci. Jsem šťastný, že jsem Václava mohl poznat a nikdy na něho nezapomenu. Jestli život pokračuje i po smrti /o čemž divadlo tolikrát podává jisté důkazy/, pak určitě bez bolesti a bez pozemského trápení..." Dokázal si udržet odstup a tak k němu málokdo pronikl, protože v momentě, kdy začala být blízkost nebezpečná, odtáhl se a zakuklil. Napsali o něm, že "opravdu není z režisérů, kteří slouží dramatikům...". Ale on sloužil. Toto byla jeho představa, jak sloužit dramatikovi. Subjektivní, pokřivená. Jiné schopen nebyl. Jen asociací. Detaily zatemňoval celek. Herci zůstali automaty, zjeveními. Byl režisérem, jemuž se postavy draly do života. A on jim. Nacházel si detail, který korespondoval s jeho pocity. A tento "detail" zamaskoval vršením nápadů. Nebyl schopen ani ochoten oddělovat soukromý život a divadelní práci. Obojí se mísilo v jednom vroucím kotli. A teď si do něho sahejte.

Povolím si první kdyby. Jaké by to bylo za normálních podmínek vývoje společnosti a divadla? Bez čtyřicetiletého zahrnutí pod komunistickým poklopem? Byla by jeho amatérská práce také takovým zázrakem? Byl by jedním z mnoha? Tkví veškerá velikost Petra Lébla v tom, že byl krásný, zemřel včas? Jako všichni prokletí... a revolucionáři... Ernestto Che Guevara a.... Bylo to kouzlo osobnosti, které přispělo k jeho legendě? Není téma Petr Lébl spíše tématem pro sociology? Nedílnou součástí dobového vnímání práce Petra Lébla je totiž mediální obraz. Věděl, jak důležitá je ve veřejném životě schopnost "převtěliti se v transparentní masku sebe sama". Úspěch lze připisovat i dovednému zacházení s vlastní image. Specifické umění. Měl charisma, nemusel na něm pracovat: včetně záhadného zabarvení hlasu, pomalé volby slov, měnivé barvy vlasů, formy účesů. Skryté něhy, která se utápěla v pramenech potlačované agrese a sebetýrání. Bylo těžké s ním komunikovat, protože u něho bylo promíchané podstatné a okrajové, detaily a celky, všechno se slilo v odlišných proporcích a jinak než u "občanů",

kteří nemohli naskočit na stejnou vlnu. A báli se ho podvědomě, odtahovali se. Pro média přitažlivý "obraz". Manipulátor, který byl nakonec sám zmanipulován. Měl to, co si konec století žádal. S pocitem outsidera, vydědence, mimo "partu". Zároveň nesmím zapomenout na jinou nedílnost Léblovy osobnosti: jakým uměl být vtipným a zábavným člověkem. Humor, pro nezasvěcené dost neuchopitelný. Geneze jeho smyslu pro humor, jehož odlesk vystopujeme na jevišti, je někde v groteskách a surrealistickém vtipu. A v crazy komediích. Poloha grotesky převládá. Byl zavřený za zdi divadla jako za zdi blázince. A vyšel-li ven, choval se, jako by ony zdi neexistovaly. Nemožnosti chtěl do detailů, úplně a hned. Když byl člověk v jeho blízkosti, stylizoval sebe sama a přizpůsoboval se, propadal šarmu "strážce kouzel". Jako by z Lébla vycházelo fluidum, slzný plyn. "Šel jsem dnes na výletě s jednou rozumnou dívkou, která je hodná a s kterou vycházím odjakživa dobře. Jak si mi ale naříkala nad svojí situací (potkávám se s ní jednou za 1/4 roku), bylo mi dokonale špatně. Když jsme pak ale seděli u stolu a jeden veselý mladík si z ní začal dělat legraci, byla tak pohotová, jak si člověk mohl jen přát, a vyhrála nad ním. Musím s sebou nosit atmosféru neštěstí." Ale u Lébla to není neštěstí. Jen jakási omámenost. Nakažlivá omámenost. Nakazí i atmosférou svého bizarního humoru, vtipu, klukovin. Každá banalita v jeho podání totiž působí jako mnohovýznamový rituál, v němž se skrývá daleko víc. Čištění zubů i čtení novin i nákup kalhot stal se etudou. Divadelní etudou, která se s reálným světem protíná jen minimálně. Přestože všechny znaky reálného světa nese.

Nastal čas, vrhám se na napsané s kosou. Některé věty vytrhávám jako staré parkety. Aby byl jako létající koberec. Ne těžkotonážní loď, co si klestí cestu bouří ke břehu. Létající koberec. Jako Léblovy dny. Do smotaného si zaleze. V jasných chvílích roztáhne a proudí vzduchem. Odkládat na smetiště data, abych nahmátla pravdu. Udržet pevnou kostru nebo nechat proudit mravence slov křehkým mraveništěm. Vymyslet tak způsob, jak lze

psát o divadle. Všechny dosavadní v historii selhaly. Jak tedy? Nezatížený, tvůrčí. Odhodila jsem špalek, který jsem měla napsaný. Přehledný, informativní, odborný, přitom srozumitelný. Ne. Musel to být otisk prstu, každý život je jiný, prodírá se jinými chodbami, jiným tempem, jinou barvou hlasu. Hníst slova a věty mezi prsty, modelovat je podle jeho profilu. Text přizpůsobený Léblovi bez ohledu na literární kánony. Nevměstná se do kolonek tradičních monografií. Tempo podobné plíživému pohybu smrtelně jedovatého hada. Já jsem tu pro něho, ne on pro mě. Tiše se přibližovat, pokora rozhodla, kam až mě pustil. Věděl, co dělá. Znal mě. Nenechá a hodí zpět, vždy vyhraje. Permanentně zlověstná atmosféra. 19.září 2001 oprašovačka Strýčka Váni. Magdalena Sidonová se vrátí po mateřské dovolené. Jako by se celé zkoušení propadlo kamsi o dva roky zpět. Herci si našli způsob jak přežít a vyvázat se z Léblovy koncepce. Byli také hozeni zpět.

Nebylo by špatné nechat vytisknout původní, uhlazenou, klasickou podobu. A potom tuto rozčepýřenou. A nakonec jen jednu větu v obalu stovek prázdných stránek. Moje definitivní kniha o Léblovi."

27.-30.11. 2007, Wiesbaden

© Ramune Pigagaite

Spisovatelka Radka Denemarková, nositelka ceny Magnesia Litera za nejlepší prózu 2007, získala tvůrčí spisovatelské stipendium Pražského literárního domu autorů německého jazyka, s podporou **Institutu umění, Ministerstva kultury, Hessischer Literaturrat** ve Wiesbadenu a **Česko-německého fondu budoucnosti**.